
Historična dokumentacija

Dušica Bojić*

Slovinci pravoslavne vere v Beogradu med drugo svetovno vojno. Poročilo o njihovi dejavnosti od 1. julija 1942 do 30. junija 1943

Uvodne opombe

Nasilna preselitev z enega ozemeljskega prostora na drugi predstavlja velik politični, nacionalni, verski in bivanjski problem, ki vpliva na nadaljnje življenje prebivalstva, ki se seli. Preselitev Slovencev na območje Srbije na začetku druge svetovne vojne so reševali kot del širšega begunskega problema.

Begunsko vprašanje ima na Balkanu poseben položaj kot del preučevanja svetovnega zgodovinopisja. Izraz begunci (srb. izbeglice, ang. refugees, fran. réfugiés, rus. беженци) je novejši; pogosteje se je uporabljal konec 19. in v začetku 20. stoletja. Označuje posameznike in skupine ljudi, ki se ne odločajo sami zapustiti svojo domovino, temveč so najbolj pogosto v to primorani pod silo nasilja.¹

Kraljevina Jugoslavija je po dvanajstdnevni vojni razpadla 17. aprila 1941. Njeno ozemlje so okupirale in si razdelile Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija. Z razpadom države so se začeli premiki beguncev, velikih skupin civilnega prebivalstva, proti ozemlju Srbije.² Pred prihodom srbskih beguncev iz širšega jugoslovenskega prostora so v Srbijo prišli Slovenci, a ne kot begunci, temveč kot izgnanci. Nemški načrt je predvideval, da v Srbijo preselijo 260.000 Slovencev. Za to je bil konec maja 1941 ustanovljen Generalni komite za naselitev izseljenih Slo-

* Dr., višja kustosinja, Istorijski muzej Srbije, Đure Jakšića 9, RS-11000 Beograd; e-naslov: dusica.bojic@yahoo.com

¹ Dušica Bojić: Srpske izbeglice u Prvom svetskom ratu 1914-1921. Beograd 2007, str. XX-XXI. Begunci so pojav vseh zgodovinskih obdobij. Splošno se v zgodovini pojavljajo begunci, ki bežijo pred sovražnikom, udeleženci neuspešnih zarot ali osebe, ki se umikajo kolektivni kazni ali izgonu, posebno iz verskih in rasnih razlogov. Po mednarodnem pravu je bilo urejanje statusa beguncev zaupano Ligi narodov. Povod za ureditev tega vprašanja je bilo po prvi svetovni vojni veliko število beguncev z ozemlja carske Rusije, Armenije, Male Azije. Po drugi svetovni vojni je bilo treba urediti vprašanje nad 12 milijonov beguncev, od katerih se jih tri milijone ni želelo vrniti v svoje matične države. Položaj beguncev določa Ženevska konvencija o statusu beguncev iz leta 1951.

Op. ur.: Za tiste Slovence, ki so bili v času druge svetovne vojne pod pritiskom okupatorskih oblasti prisiljeni zapustiti dom in domovino, je v slovenskem zgodovinopisju uveljavljen izraz *izgnanci*.

² Slobodan D. Milošević: Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije, 1941-1945. Beograd 1981, str. 19-23.

vencev, ki ga je vodil dr. Fedor Aranicki.³ Ta načrt ni uspel tako, kot je bil zamišljen, saj je v Srbijo prišlo od načrtovanega števila skupaj približno 10.000 Slovencev. Kmalu so začeli prihajati v Srbijo Srbi iz Nezavisne države Hrvatske, iz Bačke, Baranje, s Kosova in Metohije, iz Makedonije in delov Srbije pod bolgarsko okupacijo.⁴

Zaradi tako velikega števila beguncev je vlada Milana Aćimovića že konec junija 1941 ustanovila Komisariat za begunce in preseljence (Komesarijat za izbeglice i preseljenike). Prvi komisar je bil podpolkovnik Andra Popović, upokojeni inženir.⁵ Tedaj so tudi nemške okupacijske oblasti, verjetno iz strahu pred še večjim prihodom beguncev v Srbijo, postavile dr. Ernesta Weimanna za komisarja za preseljevanje v Štabu nemškega vojnega komandanta za Srbijo. Že konec leta 1941 je bilo v Srbiji okoli 137.000 registriranih in po ocenah še približno 50.000 neregistriranih beguncev.⁶

Prve Slovence so kot begunce (izgnance) naselili v Srbijo okoli Arandelovca in na Mokri Gori (občina Kremna) v bližini Užic. Največ jih je bilo v Beogradu, zatočišče pa so kot večje ali manjše skupnosti našli tudi v drugih srbskih krajih, kot so Jagodina, Čuprija, Paraćin, Kruševac, Lazarevac, Gornji Milanovac, Požega, Mladenovac, Smederevska Palanka, Varvarin, Aleksandrovac, Brus, Arilje ...⁷ Slovence so razselili tudi v Zaječar, Valjevo, Čačak, Niš, Leskovac, ...⁸

Ko so v Srbiji oblikovali Vlado narodne rešitve, ki jo je vodil general Milan Đ. Nedić, je bil za begunskega komisarja postavljen Toma Maksimović, nekdanji direktor tovarne obutve "Bata" iz Borova. Številnim beguncem je ostal v spominu kot velik humanist in dobrotnik, kar se vidi iz ohranjene dokumentacije komisariata. S številnimi organiziranimi akcijami je podpiral Slovence, ki so tudi dobili status beguncev.⁹ Z oblikovanjem komisariata se je začela organizirana skrb za vse, ki so bili potrebni pomoči.

Številne slovenske družine so se naselile po srbskih vaseh Šumadije in južne Srbije. Tudi na podeželju so ostali Slovenci povezani, a v glavnem so bivali zasebno pri srbskih kmetih, s katerimi so na njihovih posestvih delili skupno precej težko vojno usodo.¹⁰

³ Jugoslovanski državni almanah, Prvi deo: Socijalni almanah Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1930, str. 147. Po prvi svetovni vojni je dr. Fedor Aranicki kot izseljeniški komisar vodil Izseljeniški urad (Izseljeniški biro) v Zagrebu. Vprašanja izseljevanja iz Kraljevine Jugoslavije v čezoceanske in v evropske države je prek tega urada urejalo Ministrstvo za socialno politiko.

⁴ Miodrag Bjelić: Sabirni ustaški logor u Slavonskoj Požezi 1941. godine. Beograd 2008, str. 13-15.

⁵ Novo Vreme, 10. 8. 1941, str. 3, Popis i registrovanje izbeglica. Za begunce veljajo vse osebe, tako Srbi kot Slovenci, ki niso imeli stalnega prebivališča v Srbiji pred 6. 4. 1941, a so bili prisiljeni zbežati v Srbijo.

⁶ Po popisih beguncev je bilo leta 1944 v Srbiji okoli 300.000 beguncev, toda do konca leta 1945 se jih je velik del vrnil na svoje domove. Slovenci so se, razen tistih, ki so bili s Srbijo družinsko povezani, množično vrnili v Slovenijo.

⁷ Tone Ferenc: Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. Idejne osnove nemške okupacijske politike v Sloveniji 1941-1945. Izgnanci. Ljubljana 1993, str. 79-80.

⁸ Novo Vreme, 3. 1. 1942, str. 3, Slovenci u Zaječaru proveli su svečano katolički Božić. "U prostorijama Gradskog socijalnog odbora, proslavi je prisustvovao Ika Đorđević, predsednik Opštine. Posle večere je predsednik udruženja g. Albert Sirk poklonio Đorđeviću jednu umetničku sliku, svoj originalni rad ..."

⁹ Toma Maksimović je 20. 10. 1941 prevzel funkcijo komisarja, 23. 10. pa je bila sprejeta Uredba, ki je preoblikovala komisariat v poverjeništvu.

¹⁰ Novo Vreme, 24. 1. 1942: U Čačku se deli siromašnim izbeglicama 400 grama hleba. "Srpski odbor za zbrinjavanje izbeglica osnovan je ovih dana u Čačku ... i Tamnavi. Pored toga rešeno je da se

Več Slovencev - celo več tisoč, samo v Beogradu okoli 2000 oseb - je neposredno po prihodu v Srbijo sprejelo pravoslavno vero. Z blagoslovom Svete arhijerejske sinode (Sveti Arhijerejski Sinod) je bila ustanovljena slovenska skupnost, ki se je imenovala Družina pravoslavnih Slovenaca - "Sveti Ćirilo i Metodije" in je opravljala bogoslužje v slovenščini.¹¹

Družina pravoslavnih Slovencev je kljub težkim razmeram delovala ves vojni čas. Še več, njihova aktivnost je bila iz leta v leto večja, tako da je njihov finančni proračun zadnje leto okupacije dosegel okoli milijon dinarjev. Naj poudarimo, da pravoslavni Slovenci niso prejeli nikakršnih denarnih subvencij niti od države, ki je bila okupirana, niti od Cerkve. Pomembno so jih podpirali le srbski in slovenski dobrotniki.

Nemške oblasti so spremljale delo te družine in prepovedale vsako objavljane njenih cerkvenih obvestil v časopisih. V vojnih razmerah so leta 1944 Nemci zaprli najprej šest odbornikov, pozneje pa tudi njihovega duhovnika Gorazda Deklevo.¹² Te pravoslavne Slovence so najprej zaprli v nemško taborišče na Banjici v Beogradu, kjer so dva odbornika ustrelili. Trojico odbornikov so poslali v taborišče Dachau, kjer so bili zaprti do konca vojne.¹³

Kljub tako težkim razmeram je pravoslavna slovenska skupnost (družina) nadaljevala z delom. Po osvoboditvi je ljudska oblast dala pravoslavnim Slovincem v uporabo novo nemško evangeličansko cerkev v Beogradu pri Bajlonijevi tržnici (Bajlonijeva pijaca), skupaj z drugimi prostori. Za ureditev te cerkve je rusko veleposlaništvo odstopilo ves inventar Ruskega doma. Načrtovali so, da bodo to darilo preselili v Slovenijo, ker so že vedeli, da se bo večji del pravoslavnih beograjskih Slovencev vrnil v svojo ožjo domovino. Pozneje, po koncu vojne, je Družstvo pravoslavnih Slovencev razširilo svoje delo na območje celotne Slovenije.¹⁴

kao prva zimska pomoć dodeli svakom detetu siromašnog izbeglice po 200 dinara. Slovenačkoj izbegličkoj koloniji dodeljeno je kao zimska i Božićna pomoć suma od 10.000 dinara."

¹¹ Episkop Atansije: Srpska crkva u Drugom svetskom ratu, Iz Arhiva Sv. Arhijerejskog Sinoda Srpske pravoslavne crkve, Zbornik Zaduzbine Miloša Crnjanskog, Beograd 1990/1991.

¹² Primorski slovenski biografski leksikon, zv. 4, Gorica 1977, str. 263-264. Gorazd Deklevo, profesor in arhimandrit, je bil rojen 25. 5. 1901 v Ilirski Bistrici, očetu Jožefu in materi Mariji, rojeni Fatur. Gimnazijo je končal na Sušaku. Od leta 1921 do 1926 je delal na železnici, nato opravil vojni rok kot gojenec akademije za rezervne oficire. Na priporočilo srbskega patriarha Germana je bil v samostanu Krušedol na Fruški Gori, nato pa študiral umetnostno zgodovino v Beogradu. Potoval je na Atos, bival v samostanu Ravanica in tam javno kritiziral profašistično usmeritev države in bil dva meseca zaprt v Đakovici. Nato je postal profesor bogoslovne šole v Prizrenu, bil premeščen na Cetinje, po kazni v Sarajevo in v Peć, nakar je nadaljeval delo v Beogradu. Leta 1937 je začel prevajati pravoslavna besedila v slovenščino in bil duhovnik za pravoslavne Slovence, dokler ga leta 1944 niso zaprli na Banjici. Metropolit Josif mu je dovolil, da se je vključil v 3. krajiško brigado in tam je napredoval do čina majorja. Po vojni se je vrnil v Maribor in se trudil, da bi tam obnovili pravoslavno cerkev, ki so jo porušili Nemci neposredno po zasedbi. Umril je leta 1962.

¹³ Ustrojstvo pravoslavne Mitropolije primorsko-cetinjske, manastir Podmaine; v samostanu Podmaine je nekaj časa po drugi svetovni vojni živel jeromonah (duhovnik menih) Gorazd Deklevo iz Slovenije.

¹⁴ V Ljubljani je med okupacijo od 1941 do 1944 deloval kot paroh protojerej Bogdan Matković, Italijani se cerkve niso dotaknili. Cerkevna občina je od Italije celo prejela državne subvencije in jih delila pravoslavnim beguncem Srbom in Slovincem. Kapela v Rogaški Slatini je ostala cela, toda njeno opremo so raznesli. Po prihodu v Maribor in Celje so Nemci tamkajšnji pravoslavni cerkvi podrli do temelja. V Pokrajinskem muzeju v Celju hranijo zvon s pravoslavne cerkve in nekaj ikon Uroša Prediča.

V "Istorijskom muzeju Srbije" hranijo poročilo Slovenske pravoslavne občine 'Ciril in Metod' (Slovenačka pravoslavna opština "Ćirila i Metodije"), ki je delovala v Beogradu. Lahko predvidevamo, da so Slovenci po prihodu v Srbijo sprejemali pravoslavje iz praktičnih razlogov, zaradi prilagajanja novemu okolju, v katerem so se znašli. Iz tega dokumenta lahko zremo za mnoge podrobnosti o življenju in delu Slovencev v Srbiji med drugo svetovno vojno.¹⁵

Družina pravoslavnih Slovenaca
"Sv. Kirila i Metodija" Beograd Kr. Aleksandra 17/I

IZVEŠTAJ
o radu
PAROHije PRAVOSLAVNIH SLOVENACA
SV. KIRILA I METODIJA U BEOGRADU
za vreme od 1. VII. 1942. do 30. VI 1943.

Od našeg prošlogodišnjeg izveštaja, kojim smo prikazali rad pravoslavnih Slovenaca u prvoj fazi njihovog organizovanog istupanja, prošla je evo još jedna teška godina. Godina velikih pustošenja, u kojima su duhovna prevazilazila materijalna, jer nisu pošteđela ni jedan kutak kugle zemaljske.

Dakle, usred ratnih strahota, lišeni slobode akcije i u nemogućnosti punog zalaganja i ciljeve naše Parohije, mi smo ipak smelo i bez oklevanja, svesni veličine ideala kome težimo uložili puno dobre volje i nesebičnog truda u našu akciju, o kojoj evo ovim izveštajem ukratko polazemo računa.

U septembru prošle godine (1942.) došlo je do izmena, odnosno do definitivnog formiranja odbora pravoslavnih Slovenaca, čime je dobio naš rad novog poleta. Uskoro zatim ukazala se potreba za proširenjem odbora, što je i učinjeno izborom agilnih i vrednih lica iz reda novih parohijana.

Od meseca septembra 1942 g. pa do kraja jula o. g. odbor je održao 26 informativnih sastanaka, na kojima su donešene odluke i pripremani planovi za naš budući rad. Mimo toga članovi odbora sastajali su se po dva pa i tri puta nedeljno i raspravljali o aktuelnim problemima, koji su iskrsavali sve većim prelazom Slovenaca u Pravoslavlje i koje su izazivali događaji u našoj neposrednoj blizini, događaji u ostalom svetu, a pre svega u našoj užoj otadžbini.

Posao nije mogao da se savlada ni redovnim dežurstvima pa je konačno Parohija primila u službu nameštenika, koji je obavljao tekuće poslove oko primanja podataka i vođenja statistike o licima koja prelaze u Pravoslavlje, čime je bio Upravi osetno olakšan organizovani rad.

Usled ratnih neprilika i ostalih teškoća naš rad nije mogao biti doveden u okvir propisa zakona o društvima, ali je vršen sa odobrenjem i blagoslovom najvišeg predstavništva Srpsko pravoslavne Crkve, što je dobilo i potpuno zvaničnu formu,

¹⁵ Dokument o pravoslavni občini Slovencev v Srbiji je napisan na pisalni stroj z latiničnimi črkami. Dokument je v sedemdesetih letih 20. stoletja podaril muzeju (Istorijski muzej Srbije) eden od sodelavcev, član nekdanjega Odbora družine in ga izročil tedanjemu kustosu Savi Andriću, ki je vodil Zbirko starega gradiva in redkih knjig. Z oblikovanjem zbirke arhivskega gradiva je leta 2002 ta dragoceni dokument, kot posamični zapis o delu Slovenske pravoslavne občine, dobil novo inventarno številko 2283.

kada je u decembru 1942 god. Sveti Arhijerejski Sinod odobrio osnivanje Parohije pravoslavnih Slovenaca Sv. Kirila i Metodija u Beogradu.

Ovim značajnim dekretom osigurano je pokretu Pravoslavnih Slovenaca u Beogradu zaštita srpskih vlasti, a i zaštita pred okupatorskim vlastima.

Rezultati naših nastojanja postepeno su bivali povoljniji i krupniji i naš rad je u drugom poslovnom razdoblju dobio obeležje ozbiljnog pokreta, kome su počeli da prilaze i oni simpatizeri, koji u početku nisu verovali u uspeh. Mnogi su promenili prema nama svoj stav obzirom na činioce, koji su uvećali krug naših pripadnika a i naš uticaj i ugled.

Delokrug družine Pravoslavnih Slovenaca Sv. Kirilo i Metodije proteže se na sve Slovence u Beogradu, Srbiji i van Srbije. Ali zbog vanrednih prilika u kojima živimo u toku ove godine naše je delovanje bilo usredsređeno uglavnom na sam Beograd.

Još u početku našeg rada za sveštenika Slovenačkim Pravoslavnim vernicima bio je aktom Patrijaršije postavljen član našeg odbora i saradnik i do sada jedini Slovenac sveštenik Gorazd Dekleva, profesor Sarajevske bogoslovije. Tim aktom mu je stavljeno na dužnost da katihumene¹⁶ pouči Pravoslavnim verskim istinama. Da ih dostojno spremi i prevodi u Pravoslavlje, neofite da poučava u Pravoslavnim običajima da ih utvrđuje u verskim običajima i obredima, da im vrši bogoslužjenja i besede na Slovenačkom jeziku, da pri Sabornom hramu vodi maticu prisajedinjenih i da uopšte Pravoslavne Slovence duhovno rukovodi u Pravoslavnim stvarima, i da se brine za duhovnu stranu našeg pokreta.

Još prošle godine u početku našega rada želja je bila najviše crkvene vlasti da se iz svih beogradskih crkava Slovenci koji žele da prime Pravoslavlje upućuju preko naše kancelarije na nadležnost. U tom smislu poslata su u toku godine i dva raspisa crkvama, ali i pored toga Slovenci prelaze u pravoslavlje i u drugim beogradskim crkvama, usled čega je statistika nepotpuna, ali znamo da se broj starih i novih Slovenaca u Beogradu, kreće oko 2000.

Još meseca septembra 1942. kad je naš sveštenik sa dozvolom arhijerejskog namješništva vršio popis prelaz Slovenaca po beogradskim parohijama, zapisao je oko 300 Slovenaca, koji su prešli u pravoslavlje mimo naše kancelarije, do čim je preko naše kancelarije prešlo oko 250 Slovenaca, nad kojima je izvršio obred lično naš sveštenik otac Gorazd. Sve je njih on predhodno pripremio i poučio u verskim istinama. Obred je uvek bio izvršen pravilno, dostojanstveno, na slovenačkom jeziku uz prigodnu besedu. Svaki novi vernik bio je tom prilikom obdaren slovenačkim svetim pismom, katihizmom, Bogorodičinom ili slavskom ikonom i krstićem.

Obred vrši se uvek besplatno, eventualno prilozi darežljivih kumova idu u društvenu kasu iz toga se nabavljaju sveta pisma i ikone za nove krštenike. Na ovom mestu smatramo za dužnost da se zahvalimo dobrotvoru g. Miloradu Milovanoviću, knjižaru koji nam je prošle godine preko Sv. Sinoda poklonio 50 slovenačkih Sv pisama.

U našem gradu mnogo nas podržava i podiže ubeđenje da Slovenci obzirom na današnje prilike, ne primaju Sv. Pravoslavlje iz nekog možda straha ili oportunističkih namera, već iz ubeđenja i sa oduševljenjem. To dokazuje veliki interes Slovenaca za novi verski život mnogobrojno posvećivanje bogoslužjenja oduševlje-

¹⁶ "Katihumen" - katehumen: oseba, ki se uči o osnovah vere.

no i dostojno proslavljanje krsnih slava bilo bogatijim bilo siromašnim. Slavu pri likom prelaz izabere svako po volji. Ipak se najviše uzima sveti Kirilo i Metodije, Sv. Sava, Sveti Jovan, Sv. Nikola, Sv. Dimitrije, Sv. Arhandeo i bogorodičini praznici. U sporazumu sa lokalnim sveštenstvom i u koliko mu vreme dopušta vrši slovincima slavske obrede naš sveštenik lično na domovima i besplatno, obilazi sve svečare koji ga željno očekuju i bratski primaju. Tako isto i u obične dane obilazi naš otac Gorazd svoje nove vernike ukoliko mu vreme i posao dopušta.

U toku ove godine našega rada sveštenik je odslužio 18 svetih liturgija, 7 parastosa (4 na grobu). U društvenim prostorijama održao je dve katiheze¹⁷ za Božić i Uskrs za Slovence koji su prvi put kao pravoslavni pristipili svetom pričešću. Odslužen je jedan moleban, za pravoslavne Slovence pred moštima srpskih svetitelja u Sabornoj crkvi. Na odsluženim svetim liturgijama naš sveštenik je održao 16 propovedi na Slovenačkom jeziku sa versko nacionalnim temama, jednu propoved na slovenačkom molebanu i prigodne govore na parastosima i društvenim proslavama, a i praznično božićnu i uskršnju poslanicu Sv. Sinoda preveo je i pročitao svojim vernicima na Slovenačkom jeziku.

Sem toga imali smo u programu lepu versko socijalnu priredbu sa koncertnim programom na dan materica, koja je trebala da se održi u Kolarčevoj zadužbini, ali pošto nam okupaciona vlast to nije dozvolila sem bogoslužnja i proslave društvene slave u toku ove godine nismo imali drugih priredaba.

Od istorijske je važnosti da istaknemo datum 20 april 1943. Tog dana priredili smo slovenački moleban u Sabornoj crkvi, gde smo se mi Slovenci prvi put u našoj istoriji poklonili Srpskim svetiteljima, Sv. caru Lazaru, Caru Urošu i Sv. despotu Stevanu. Moleban je bio u 5 sati po podne, crkva je bila ispunjena slovenačkim i srpskim vernicima. Veliki broj srpskog mesnog sveštenstva bio je prisutan i administrator srpske Patrijaršije mitropolit Skopljanski Josif,¹⁸ sa vikarnim episkopom njegove svetosti Patrijarha gospodinom Valerijanom.¹⁹ Na molebanu je pevao hor pravoslavnih Slovenaca Sv. Kirila i Metodija, srpske, ruske i bugarske kompozicije a odbor pravoslavnih Slovenaca upalio je pred srpskim svetiteljima voštanice i položio je na njihove kivote trnove vence sa Slovenačkom trobojkom i natpisom. Naš sveštenik otac Gorazd održao je sugestivnu Slovenačku besedu na opšte odobravanje prisutnih Slovenaca i braće Srba. Ova naša prva i jedina versko nacionalna priredba ostavila je dubok utisak na sve Slovence a i na braću Srbe. Kao i ova naša priredba svečano i dostojanstveno je proslavljena i naša društvena krsna

¹⁷ "Katiheza" - kateheza: pouk o osnovah vere.

¹⁸ Sava episkop Šumadijski: Srpski jerarsi od IX do XX veka. Beograd 1996, str. 261-262. Josif Cvijović, srpski metropolit. Rojen je bil 28. 8. 1878 v vasi Drežnik pri Užicah, po gimnaziji obiskoval bogoslovje in bil leta 1903 posvečen. Po prvi svetovni vojni je postal rektor bogoslovja v Prizrenu, leta 1920 pa bitolski episkop. Njegovo delo skopskega metropolita so 5. 5. 1941 prekinili Bolgari, ki so ga izgnali v v Beograd. Ob obisku pri patrijarhu Gavrilu, ki je bil zaprt v manastiru Rakovica, ga je ta zaprosil, da pomaga pomožnim episkopom pri preskrbi begunskih duhovnikov. Metropolit Josif je tako med vojno vodil srbsko pravoslavno cerkev in zanjo mnogo naredil. Po koncu vojne se je uprl zaplembi premoženja Srbske pravoslavne cerkve in imel težave s srbskimi komunisti; leta 1950 so ga v Beogradu zaprli in ga imeli v zaporu brez sojenja, kasneje so mu odredili bivanje v manastiru Žiča. Po izpustitvi iz zapora je osemnajst mesecev upravljal žičko eparhijo. Ko je zbolel, se je nastanil v manastiru Vavedenje v Beogradu, kjer je umrl leta 1957.

¹⁹ Sava episkop Šumadijski: Srpski jerarsi. Valerijan (Stefanović), episkop šumadijski, rojen 14. 6. 1908 v Veliki Lešnici v Podrinju. V rojstnem kraju je končal osnovno šolo, gimnazijo v Šabcu, Bogoslovje Sv. Save v Sremskih Karlovcih in Teološko fakulteto v Beogradu. Leta 1938 je postal redovnik v manastiru Ravanica v Sremu, 10. 12. 1940 pa je bil izbran za pomožnega episkopa budimljanskega.

slava Sv. Kirilo i Metodije koja je opisana na drugom mestu ovog godišnjeg izveštaja.

Sve druge priredbe morale su biti izostavljene iz našeg programa obzirom na okupacione i teške prilike u kojima živimo.

Pošto u širi delokrug rada naše Družine spadaju i ostali Slovenci u Srbiji i van Srbije, to je naš sveštenik g. Gorazd i pored nesređenih prilika u toku g. 1942. posetio 14 slovenačkih izbegličkih kolonija u Srbiji, a oktobra meseca 1942. i slovenačke kolonije Mladenovac i Smederevsku Palanku. Na ovim i misionarskim putovanjima bio je vrlo lepo primljen od pravoslavnih i nepravoslavnih Slovenaca. Tešio ih je i sve bez razlike darivao ikonama, krstićima i slovenačkim Sv. Pismom. Daljnja misionarska putovanja po Srbiji nije mogao da preduzima zbog prezaposlenosti u samom Beogradu, zbog nesređenih prilika po unutrašnjosti Srbije i zbog materijalnih nemogućnosti, i ako su ga zvali i željno očekivali Slovenci po brojnim izbegličkim kolonijama.

Odmah posle prve naše društvene slave (24. maja 1942.) Odbor naše Družine zamolio je usmeno i pismeno Administratora Patrijaršije Srpske, Njegovo Visoko Preosveštenstvo Gospodina Josifa, Mitropolita skopljanskog, da se za bogoslužnja Pravoslavnim Slovencima odredi neka Beogradska crkva. Srpska Patrijaršija je razumela naše potrebe i uputila nas je na najzgodniju bivšu vojničku crkvu Ružicu na Kalemegdanu.

Starešina crkve Ružice Gosp. Svetozar Radovanović rešio nam je molbu ali sa primedbom, preko Arhijerejskog Namesnika, da se slovenačko bogoslužjenje ne može služiti svake nedelje i da nam se stavlja do znanja, "da se mi Slovenci moramo sami postarati za profsore, tamjan i ćumur".

Da bi nam bogoslužjenja bila što svečanija Družina je za pomoć našem svešteniku izabrala za đakona g. Stevana Lastavicu, sekretara Crkvenog Suda, uz mesečni honorar od 500 dinara.²⁰ U toku cele godine na svim našim bogoslužjenjima on je rado asistirao i sa svojim prekrasnim baritonom uveličavao crkvene obrede, a sa svojim bratskim druželjubljem i karakterom osvojio je simpatije svih Slovenaca.

Pošto je hor Pravoslavnih Slovenaca naučio sv. liturgiju, 1 avgusta 1942. na dan Sv. Ilije, prvi put je u Beogradu najsvečanije obeležena sv. liturgija za Pravoslavne Slovence, što je bilo i prvo pravoslavno slovenačko bogoslužjenje van naše domovine. Službi Božijoj je prisustvovao izaslanik Srpske Patrijaršije Njeg. Preosveštenstvo Gospodin Valerijan, vikarni episkop Njeg. Patrijarha, a i veliki broj izbegličkog i domaćeg sveštenstva. Crkva nije mogla da primi veliki broj vernih Slovenaca i Srba koji su došli na tu prvu službu Božiju Slovenaca, koju je služio naš sveštenik o. Gorazd Dekleva sa đakonom o. Stevom Lastavicom. Na službi božijoj o. Gorazd je održao dirljivu uvodnu prvu slovenačku besedu. Tako je dan Sv. Ilije 1942. značajan kao početak duhovnog života Pravoslavnih Slovenaca u Beogradu i Srbiji.

Slovenačka bogoslužjenja su se nastavila, istina ne svake nedelje kako je bila naša želja, već sa većim ili manjim razmacima, prosečno svakog meseca jedan do

²⁰ Srpski jerarsi, str. 476-477, Episkop Stefan (Lastavica) je bil rojen 14. 9. 1908 v vasi Divoš v Sremu v duhovniški družini. Bogoslovje Svetega Save je končal v Sremskih Karlovcih, Bogoslovno fakulteto pa v Beogradu. Po končanem študiju je postal uslužbenec crkvenega sodišča Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, po diakonskem posvečenju pa tudi tajnik tega sodišča. Episkop Stefan je pomemben za glasbeno zgodovino, ker je zapustil napisan Osmoglasnik. Umril je 10. 5. 1966 v Clevelandu (ZDA).

dva puta. U zimsko vreme kad je prilaz crkvi Ružici zbog udaljenosti i snežnih zameta bio otežan, zamolili smo starešinu crkve Voznesenjske da nam po nekad preko zime dozvoli bogoslužjenje u voznesenjskoj crkvi, ali nam molba nije bila uvažena.

Pored svih poteškoća i nedovoljnog razumevanja naše misije, ipak je bilo u toku ove godine našeg rada odsluženo 17 sv. liturgija (od tih jedna u crkvi Sv. Marka), 7 parastosa (4 na grobu), i jedan moleban u Sabornoj crkvi. Svete liturgije služene su na staroslovenskom jeziku, a pojedini delovi Blažena, Apostol, Evanđelje, Veruju, Očenaš, veliki vhod, vozglasi i zaamvona²¹ molitva na slovenačkom jeziku. Takođe i beseda je uvek na slovenačkom jeziku.

Vernici su bili obavestavani o danima bogoslužjenja preko oglasa u "Vremenu", a kada cenzura nije dopustila, oglasima na crkvenim vratima.

Smatramo za dužnost da se na ovom mestu zahvalimo onima Slovencima i braći Srbima koji su materijalno pomogli naš crkveni rad, pogotovo blagodarimo onim pobožnim ženama koji su nam u ova teška vremena u toku cele ove godine besplatno darivale profsore za sva naša bogoslužjenja, isto tako blagodarimo i onim mnogim dobročiniocima koji su nam darivali vino, tamjan i ulje za naše bogoslužbene potrebe, u toku celog ovogodišnjeg rada.

Sem odsluženih sv. liturgija, kako je napred opširnije rečeno, 20. aprila 1943. godine otslužen je prvi slovenački moleban srpskim svetiteljima u Sabornoj crkvi. A 24. maja o. g. na dan naše društvene slave starešinstvo crkve sv. Marka sa punim razumevanjem i iskrenom blagonaklonošću izašlo nam je u susret i za taj dan ustupilo svoju crkvu, tako da smo na dan naše slave Sv. Kirila i Metodija služili svečanu službu božiju u velelepnom hramu sv. Marka. Služio je naš sveštenik o. Gorazd sa našim đakonom o. Stevom Lastavicom. Toj svečanoj službi Božijoj prisustvovali su: Administrator Srpske Patrijaršije Njeg. Visoko Preosveštenstvo Gospodin Josif, Mitropolit Skopljanski, zatim Njegovo Preosveštenstvo Gospodin Nektarije, episkop Tuzlanski, predstavnici svih crkvenih, državnih i civilnih nadležstava, veliki broj beogradskog sveštenstva i tako veliki broj naroda da ga crkva nije mogla da primi. Toga dana na sv. liturgiji naš sveštenik održao je divnu besedu na slovenačkom jeziku o pravovernosti pravoslavnih slovenskih svetitelja Sv. Kirila i Metodija.

Posle odslužene sv. liturgije naš sveštenik sa našim đakonom obavio je obred rezanja slavskog kolača u sali izbegličkog restorana "Madera" na Aleksandrovoj ulici, a toj našoj slavskoj svečanosti takođe su prisustvovali svi odlični predstavnici koji su bili u crkvi, razna udruženja i velika masa naroda.

27. septembra 1942. na Krstovdan izvoleo je na slovenačkoj službi činodejstvovati Njeg. Visoko Preosveštenstvo Gospodin Jovan, Mitropolit Skopski i administrator patrijaršije srpske; tako isto na dan 18. aprila 1943. godine izvoleo je činodejstvovati na slovenačkoj sv. liturgiji njegovo Preosveštenstvo Gospodin Arsenije, vikarni episkop Njegove Svetosti Patrijarha. Za veliku pažnju koja je time nama bila ukazana Pravoslavni Slovenci sinovski blagorodno, pogotovo i za lepe utešne reči koje su nama Slovencima tom prilikom bile upućene.

Materijalni izdaci za naša bogoslužjenja su prilično veliki. Pre svega Pravoslavni Slovenci od svojih bogoslužjenja nemaju nikakvih prihoda ni troškovnih pokrića, a kada se uzme da smo u toku ove godine služili prosečno 1 do 2 liturgije mesečno i

²¹ "Zaamvona molitva" - molitev, ki se opravlja za ambonom pred oltarjem.

kada se uzme u obzir honorar horovođe, đakona, pomoć pevačima i drugo, to nas svako bogoslužjenje izade približno oko 3000 dinara.

Pošto su mnogi vernici izrazili želju da se za pravoslavne Slovence služi služba Božija i po drugim beogradskim crkvama i pošto su nas neke beogradske crkve pozvale da služimo u njihovim hramovima, napravljen je raspored za ova letnja slovenačka bogoslužjenja po ostalim beogradskim crkvama i pored crkve Ružice.

Da bi parohija Pravoslavnih Slovenaca mogla uspešno raditi na versko crkvenom polju, odmah posle prve naše krsne slave (24. maja 1942.) formirali smo hor Pravoslavnih Slovenaca sa 20 pevača sa zadatkom da se gaji pravoslavna crkvena i slovenačka narodna pesma. Pošto u to vreme u Beogradu nismo imali na raspolaganju slovenačkog horovođu koji bi učio naš novi hor, to je upravu hora preuzeo g. Sava Vujkov, diplomirani teolog, uz mesečni honorar od 2500 dinara.²² Vođa našeg odbora je bio da se čim pre počne sa bogoslužjenjem za Pravoslavne Slovence. Zato je naš hor prvo počeo da uči pravoslavnu liturgiju. Zahvaljujemo na razumevanju i dobroti bivšem Sveštenučkom Izbegličkom i Desetom Beogradskom Pevačkom Društvu, koji su nam poklonili prvi notni materijal, pogotovo Mokranjca; ostale note spremao je naš horovođa. U program su uzeti najbolji srpski i ruski crkveni kompozitori: Mokranjac, Sokolov, Nosov, Arhagelski, Turankov, Smolenski, Bertnjanski.

Beogradska Pravoslavna Crkvena Opština koja nam je već u samom početku našeg rada pokazala dobrotu i razumevanje za našu misiju, pošto nam je dala kancelarijske prostorije, i ovog puta nam je očinski pošla u susret i dozvolila da ima u njihovoj hali vežbe naš hor, pa joj i na ovom mestu za tu dobrotu i gostoprimstvo iskreno zahvaljujemo.

U početku su se prve vežbe hora održavale skoro svakog dana, te su sa neverovatnom lakoćom i oduševljenjem, zahvaljujući vrednom horovođi, naši pevači za kratko vreme shvatili i naučili staroslovenski jezik i pravoslavnu crkvenu melodiju, tako da su na dan sv. Ilije 2. avgusta 1942. godine, pevali na našoj liturgiji za Pravoslavne Slovence na opšte zadovoljstvo i priznanje svih vernih i kritične publike. Kasnije su se probe održavale po rasporedu dva puta nedeljno i sem crkvenih pesama hor je naučio i lepe slovenačke narodne pesme. Naročito priznanje zaslužuju svi pevači ali posebno stariji, koji nisu žalili ni truda ni vremena, te su i u najgore zimsko doba savesno i redovno dolazili na pevanje i tako sa voljom produžili kroz celu godinu. Zahvaljujući idealizmu i sposobnosti horovođe i vrednoći pevača, hor je savladao za kratko vreme potrebni program i skladno pevao kroz celu ovu godinu na našim slovenačkim liturgijama, bogoslužjenjima i parastosima. Na ovogodišnjoj našoj društvenoj slavi hor je pored slavskog obreda otpevao i birani program slovenačkih narodnih pesama i bio je nagrađen naročitim priznanjem mnogobrojne publike.

Na Božićnom bogoslužjenju hor je pevao i krasne staroslovenske božićne pesme kojih tekst je preveo na slovenački naš sveštenik g. Gorazd, tako isto je on spremio na slovenačkom jeziku i uskršnji tropar, koji se za belo uskršnje vreme na našim bogoslužjenjima pevao naizmenice sa starosedelačkim tekstom.

²² Sava Vujkov, rojen v vasi Brestać pri kraju Pećinaci v Sremu, po 2. svetovni vojni je bil duhovnik v mestu Milwaukee (Wisconsin, ZDA).

Još moramo ovde istaknuti važnu činjenicu, koji je za naš pokret od istoriskog značaja, a to je da su pravoslavni Slovenci pevali prvi put u istoriji u starodrevnoj Beogradskoj Sabornoj Crkvi 17. decembra 1942 na molebanu srpskim svetiteljima, a tako isto sa biranim programom duhovnih pesama na prvom slovenačkom molebanu u istoj crkvi 20. aprila 1943. o čemu je već ranije bilo reči.

Broj pevača u zadnje se vreme smanjio pošto su neki pevači premešteni, a neki opet na obaveznom radu, ipak ostali pevači i pored svojih svakodnevnih briga ne zaboravljaju svoju dužnost. Pevači se dobrovoljno i besplatno žrtvuju za lepu pesmu, a jedina im je nagrada priznanje i oduševljenje slovenačke i srpske publika kao i poklona horovođa i pevačima od strane muzičkih kritičara.

Teške su prilike da ih se odbor po njihovoj zasluzi oduži, ipak je u toku godine nekim siromašnijim izdata povećana pomoć, a kao nagrada u počast pevačima bilo su u toku godine priređena drugarske zajednička zakuska, koje su uz lepu slovenačku i srpsku pesmu u bratskom raspoloženju ostavile uredan utisak, pogotovu zahvaljujući dobroti naših pravoslavnih slovenačkih gospođa. U prijateljskom raspoloženju iako ograničeni policijskim časom, ipak smo zajednički sa pevačima proslavili oproštaj sa starom pravoslavnom godinom.

Za ovogodišnju našu krsnu slavu dali smo izraditi našem horu luksuznom notne korice sa slovenačkim natpisom, našom značkom i trobojkom.

Ovaj trošak od din. 2000 opravdan je, da bi se note bolje očuvale i kako bi prilikom pevanja u crkvi ili van crkve jednoobrazne korice dale lepu skladnu sliku.

Od važnosti je da na ovom mestu još istaknemo i zahvalimo pravoslavnom Slovencu g. Rupniku, kompozitoru i profesoru muzičke škole "Stanković" što nam je u najnovije vreme komponovao i poklonio prvu slovenačku, pravoslavnu crkvenu kompoziciju "Oče naš" sa tekstom slovenačkim i sa motivima slovenačko pravoslavnim, pošto se do sada na našim bogoslužjenjima čitao slovenački "Oče Naš" sa tekstom slovenačkim i sa motivima slovenačko pravoslavnim. Pošto se do sada na našim bogoslužjenjima čitao slovenački "Oče naš" to će se čim hor nauči pevati na našim bogoslužjenjima i "slovenačko-pravoslavni Oče naš".

Obzirom na okupacione prilike u kojima živimo Horu Pravoslavnih Slovenaca omogućeno je, da razvije onu delatnost i da pokaže sposobnost koju Slovenci na tom polju rada mogu dati. U ovim prilikama nama Slovencima omogućeni su javni ili duhovni koncerti i ekskurzije. Ceo naš rad ograničen je samo na crkvu i bogoslužjenja. Verujemo da će hor pravoslavnih Slovenaca moći da pokaže što su Slovenci sposobni da daju u pogledu narodne, kako i u pogledu pravoslavne crkvene muzike, čim budu prilike to dopuštale.

Pošto je naš horovođa g. Sava Vujkov istovremeno i horovođa bivšeg "Zemunskog okteta" blagodarimo njemu kao i njegovim odličnim pevačima što od početka naše misije pokazuju simpatije i razumevanje za rad. Kroz celu ovu godinu našeg rada vezala nas je bratska sloga i prijateljska saradnja sa "Zemunskim oktetom" i njegovim horovođom. Zar i te naše dobročinitelje, pored mnogo drugih, koji su nas pravilno razumeli i bratski pomagali u najtežim danima mi Pravoslavni Slovenci nećemo nikada zaboraviti. Smatramo, da treba u radu naše Parohije posebno izneti detalje o svečanoj proslavi naše Krsne slave Sv. Kirilo i Metodije na dan 24. V 1943. g. Namera je bila da ćemo slavu održati u najužem i najskromnijem krugu, ali blagodareći²³ domaćinu slave ministru g. Tomi Maksimoviću i raznim

²³ "Blagodareći" - zahvaljujuć.

drugim dobrotvorima svečanost je obavljena u prostorijama restorana "Madera" uz neočekivno učešće od oko 800 lica.

Slavi su prisustvovali pretsavnici skoro svih beogradskih parohija, raznih drugih organizacija i ustanova. Kao delegat, episkopa Mitropolita skopskog g. Josifa prisustvao je Njegovo Preosveštenstvo g. Nektarije, episkop zvrničko-tuzlanski. Slavi su prisustvovali i delegati pravoslavnih Dalmatinaca, kao i pretstavnici opštine Beogradske, Uprave grada Beograda i specijalne policije. Najlepše želje izrazio je našem pokretu u ime Srpske Pravoslavne Crkve sam episkop G. Nektarije, a zapažen je bio i govor domaćina slave g. Ministra Tome Maksimovića. Posle njega govorio je u ime pravoslavnih Dalmatinaca g. profesor Roca,²⁴ a zvanični deo završen je govorom sekretara parohije g. Mirka Gobeca, koji je bio nagrađen spontanom oduševljenjem, a mnogi od prisutnih njegovim rečima ganuti su do suza. Ovde treba naglasiti da se ovaj čisto verski obred nehotice pretvorio u veliku i značajnu narodnu manifestaciju, koja je mnogima možda pokolebane nade učvrstila u veri, da je naša lepša i bolja nacionalna budućnost sigurna, a sada zagarantovana još i Pravoslavljem.

Izveštaj ne bi bio potpun ako bi propustili opis materijalne strane rada naše Parohije. Na dan 30. VI 1943. g. Parohija je imala din. 11.150 u gotovu, u novčanim zavodima Din. 50.900 dužnika, dinara 12.365 i inventara u vrednosti din. 7.660. U pasivi bilo je poveriocima za din. 9.160. - na prelaznim stavkama din. 14.00, a troškovi i pomoći iznosile su din. 158.596. Dakle, Parohija je imala svih primanja od raznih darodavaca u ukupnom iznosu od din. 240.511. Za godinu dana Parohija je izdala din. 42.100 - na ime pomoći, a ostalo otpada na ime troškova administracija, na troškove hora i na troškove Krsne slave.

Ovom prilikom izjavljujemo i to da do danas nikakvu novčanu pomoć nismo ni tražili ni primali od Srpske Pravoslavne Crkve, i ako bi ovaka pomoć bila sasvim pravedna. Ujedno izjavljujemo da nije tačno ni to, da su članovi parohijskog odbora bogato nagrađeni i materijalno pomagani od strane zainteresovanih. Funkcije članova parohijskog odbora su počasne, a i sav naš pokret bazira na čistom idealizmu.

Ovde treba naglasiti i činjenicu da padaju u razdoblje koje obuhvata ovaj naš izveštaj i pripreme za osnivanje kulturno prosvetne sekcije, koja je održana već nekoliko sastanaka i koje organizuje crkveno-parohijsku biblioteku. Sem toga izvršene su i predradnje za organizovanje privredne sekcije, sa zadatkom zaštite privrednih interesa pravoslavnih Slovenaca. I privredna sekcija je u međuvremenu pripremila obiman materijal za rad, koji ima da prethodi zadacima po povratku u užu domovinu. Naša nastojanja su u ovim teškim danima postigla još jedan rezultat, koji nije baš isključiva slučajnost. U te dane pada i odluka uglednog rimokatoličkog sveštenika g. Tomaša Ulage da se prisajedini slavenskom pravoslavlju, koju je odluku docnije i priveo u delo. Ovaj korak možemo pouzdano smatrati za vrlo povoljan znak i za povoljan uspeh, jer sa g. Ulagom dobija naša Parohija sposobnog radnika, dobrog govornika, pevača i čoveka, čiji rad će biti slovenačkom pravoslavlju od koristi a naš g. Gorazd imaše u njemu željenje saradnika.

²⁴ Arhiv Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, Beograd, 11211-11256, Stjepan (Stevan) Roca, rođen 1881 v Vodichal pri Šibeniku, umrl 1974 v Beogradu. Bil je prosvetni in narodni delavec, služboval v Šibeniku, Drnišu, Vrliki in Splitu, zbiral in objavljval je gradivo o Srbih v Dalmaciji. Še pred vojno se je leta 1940 preselil v Beograd in 1941 je vsa njegova družina prešla v pravoslavje.

Ali rad naše Parohije nije dolazio do izražaja samo time što smo održavali često sastanke, što se dogovarali i pravili planove za budućnost. Uvereni sme da je daleko jače delovala činjenica što postoji Parohija pravoslavnih Slovenaca kao ustanova koja živi i koja odiše čistim nacionalnim duhom, ta tako budi nadu, želje i veru kod svih pravih Slovenaca bilo ovde ili u užoj otadžbini: nadu, da ćemo konačno otkloniti razlog, koji je značio kroz vekove za nas najveće zlo; želja da se težnja vraćanja Slovincima veri praotaca što pre ostvari na sreću i dobro slovenačkog a i ostalih slovenačkih naroda i budila veru, da smo konačno našli put, kojima će naš narod poći u lepšu, zadovoljniju, slobodnu budućnost.

Sama činjenica što postoji Parohija Pravoslavnih Slovenaca izaziva kod protivnika uznemirenost i strah, jer vide u tome faktor, koji će onemogućiti da se i dalje špekuliše sa osećanjima jednog naroda na način štetan po njegove životne interese.

Činjenica, što postojimo, deluje bez larme, jer naša misao prodire u svest i srca poštenih Slovenaca a nagriza pokvarena i zlobna. Ovaj mirni proces ide svojim tokom, za mnoge skoro nezapaženo, ali mi ga osećamo i pratimo, jer je to odjek zdrave narodne duše, koje čistoću branimo i želimo da sačuvamo neokaljanu.

JER, IDEJA KOJOJ SLUŽIMO, JAČA JE OD ORGANIZACIJE, U KOJOJ RADIMO.

U ovo teške, a po Pravoslavlje ipak radosne dane, jer se unj ponovo uključuje vaskoliko²⁵ Slavenstvo, završavamo naš izveštaj osvrćući se sa zadovoljstvom na proteklu godinu našega rada, čiji nam rezultati daju potstreka za buduće još življe zalaganje, i za još intenzivniji rad, čiji uspeh molimo da bude što veći, a na slavu i čast slavenskog Pravoslavlja.

U Beogradu, juli 1943. god. SVETA CIRIL IN METOD ČUVAJTE NAŠ ROD.

²⁵ "Vaskoliko" - celotno.